

ФУНКЦІЙНЕ НАВАНТАЖЕННЯ ОНІМІВ ТА ПРОБЛЕМА СТАНОВЛЕННЯ МЕТАМОВИ ЛІТЕРАТУРНОЇ ОНОМАСТИКИ

У статті висвітлено проблему, пов'язану з формуванням метамови літературної ономастики. Показано, що на сьогодні методологічні засади цього розділу ономастики остаточно не сформульовані, зокрема особливої уваги вимагає дослідження функційного навантаження власної назви, виокремлення цілісної системи функцій оніма, що зrealізуються в межах художнього тексту.

Ключові слова: літературна ономастика, онім, метамова, функції власних назв, художній текст.

Janczura D. Functions of Proper Names and the Problem of the Creation of Meta-language of Literary Onomastics. *The article considers the problem of forming the meta-language of literary onomastics. It is shown that today the methodological principles of this naming section are completely unspecified. Meta-language of literary onomastics is based on terms of general onomastics. The term "literary onomastics" is not established, and some linguists use combinations such as poetic onomastics, stylistic onomastics, onomapoetics, literary-artistic onomastics. Special attention is required to study the function of proper names, distinction of the integral system of functions of proper names, realized within an artistic text. In the literary texts the function of proper names (to nominate, to identify) begins to perform another - stylistic, in particular: informational stylistic and emotional stylistic. This may become a fact of speech, if it overflows the text and is used in the speech as a common name. Proper names, the meanings of which coexist with general or individual connotations, are called connotative proper names (Ye. Otin's term "connotonyms"). A number of functions performed by poetonyms (poetic proper names) is nominative, chronotypical, characterizing, expressive, text-creative and figurative. But the problem of poetonyms classification and their functions in the literary texts is still actual.*

Key words: literary onomastics, proper name, meta-language, function of proper name, literary text.

Власну назву розглядають як особливий мовний знак, що характеризується абстрактністю семантики. Дослідники, зокрема М. Толстой [9], Т. Космеда [5], наголошують, що природа лексичного значення власної назви має насамперед прагматичне підґрунтя, тому й у процесі функціонування власних назв у художньому тексті особливо актуалізується їхня значущість, простежуємо егоцентризм її прагматики. Зазначене підтверджує О. Карпенко, зауважуючи, що «власні назви в тексті дають неоціненну інформацію для інтерпретації цього тексту, нерідко й таку, що іншими способами в тексті не виражена» [2, с. 69], адже оніми забарвлюють, увиразнюють текст, тому, щоб по-справжньому зрозуміти його, необхідно «розібратись і в тих власних назвах, які вжито в цьому тексті» [2, с. 69].

Для вивчення специфіки функціонування онімів у художніх текстах, як відомо, у другій половині ХХ ст. сформувався окремий розділ ономастики, що «виріс» на перехресті літературознавства й мовознавства, – літературна ономастика.

Функціонуючи в художньому тексті, онім, як зерно, потрапляє на благодатний ґрунт і починає проростати, породжуючи гарні плоди, оскільки

художній текст – «це єдність системного та індивідуального, у ньому поєднуються відображення об'єктивного світу та авторське його осмислення» [1, с. 2]. Н. Гут уважає, що діяльність автора художнього тексту вирізняють два істотні елементи: перший з них охоплює художнє пізнання дійсності, другий – творче втілення цієї дійсності в словесному матеріалі [2].

Проблему функціонування власних назв у художньому тексті послідовно й усебічно досліджують такі українські лінгвісти, як В. Калінкін, Ю. Карпенко, Л. Белей, О. Белей та ін.

Зважаючи на вищевикладене, можемо стверджувати: проблематика цієї наукової студії, що присвячена з'ясуванню специфіки метамови літературної ономастики, належить до актуальних у сучасному мовознавстві.

Зауважимо, що метамова літературної ономастики базується на термінах, що функціонують у науці про оніми загалом. Утім, як пише О. Карпенко, становлення метамови літературної ономастики ще не має завершення, оскільки навіть термін *літературна ономастика* не є ustalеним, і деякі мовознавці користуються такими терміносполученнями, як *поетична ономастика*, *стилістична ономастика*, *ономапоетика* чи *літературно-художня ономастика* [2]. Відповідно до цього для позначення власної назви, що функціонує в художньому тексті, використовують терміни *літературний онім*, *поетонім*, натомість для називання сукупності онімів у художніх текстах – *літературна онімія*, *поетонімія* [2].

Мета цієї наукової розвідки – окреслити актуальний термінологічний апарат літературної ономастики, зважаючи на проблемність цього питання в сучасній лінгвістиці.

Серед поетонімів, як відомо, розрізняють імена реальних людей (*імена історичних осіб*) та імена вигаданих, створених уявою автора персонажів (*фіктоніми*). Окрім власних назв людей, у художніх текстах, зрозуміло, функціонують усі інші розряди онімів, зокрема *топоніми*, *зооніми*, *теоніми*, *ергоніми* тощо. Усі власні назви диференціюють однорідні об'єкти, що, як правило, мають нейтральне забарвлення. Літературні оніми, на відміну від власних назв, що реально функціонують у мовному просторі, мають певне стилістичне навантаження, виконуючи відповідні функції. На це звернув увагу серед інших і Ю. Карпенко. Зазначений дослідник укаже, що головна функція власної назви – *диференційна* (номінативна, ідентифікаційна). У художньому тексті цю функцію власна назва зберігає, але додатково починає виконувати й іншу – стилістичну, зокрема: а) інформаційно-стилістичну та б) емоційно-стилістичну [3, с. 38].

Автор художнього твору добирає персонажам імена з певними настановами, відповідно до характеру й особливостей та ролі, яку вони виконують у сюжеті твору. Цей принцип стосується найменувань усієї сукупності власних назв художнього тексту, тобто *ономастикону художнього тексту*.

У доборі онімів письменник «свідомо чи несвідомо допасовує їх до створюваних образів, домагається гармонії образу та його імені» [2, с. 69]. Про це пише Л. Шулінова, зауважуючи, що «кожен мовний засіб, ужитий автором, мотивований і змістово, і стилістично, тобто добирається саме той, який є

необхідним для певного контексту і який у такому контекстуальному оточенні стає основою втілення й реалізації авторського задуму» [10].

Відмінність між реальними власними назвами й поетонімами також полягає в тому, що перші входять до її усталеного лексичного складу, мовної системи загалом, а в мовленні тільки з'являються, другі натомість належать виключно художньому тексту, є фактами не мови, а мовлення.

Поетонім може стати фактом мови, якщо «виходить» із художнього тексту й починає вживатися в щоденному мовленні, перетворюючись на загальну назву, підлягаючи апелятивізації, що окреслює явище антономазії (наприклад, порівн. долю біблійного *Хам* (сина Ноя за сюжетом Біблії), адже ця власна назва набула статусу загальної – лексема *хам* номінує морально-етичний тип людини).

Як зауважує Г. Лукаш, «у результаті асоціативно-образного мислення власна назва збагачується новим значенням, убираючи нові настрої та враження й набуваючи нової конотативної семантики» [6, с. 186], тобто прагматики, зважаючи на прагматичну природу значення оніма.

Власні назви, значення яких співіснує із загальнономовними або індивідуальними конотаціями, називають *конотонімами* (термін Є. Отіна). Г. Лукаш наголошує, що конотоніми як образні імена-характеристики швидко підхоплюються й поширюються, стаючи навіть набутком інших мов.

Зважаючи на прагматичну природу значення власної назви можна виділити систему функцій, які можуть виконувати поетоніми:

- 1) стилістична;
- 2) емоційно-оцінювальна;
- 3) соціально-оцінювальна;
- 4) культурно-історична.

Зважаючи на функціонування онімів у художньому тексті, можна додати ще й 5) текстотворчу та 6) естетичну функції [7, с. 164].

Проблема класифікації поетонімів та перелік їхніх функцій у художніх текстах продовжує турбувати дослідників. Підхід у різних науковців щодо їхнього визначення неоднаковий.

Зважаючи на функціонування власної назви в художньому тексті, можна їх ще класифікувати за ознакою часового виміру, який вони репрезентують. Л. Шулінова підтримує класифікацію О. Ревзіни, яку вважаємо ефективною, порівняймо:

- 1) оніми, що стосуються актуального синхронного зрізу часу життя поета,
- 2) оніми, що репрезентують діахронічний зріз, певний історичний період національної чи європейської культури;
- 3) біблійні оніми, античні, такі, що пов'язні із християнською слов'янською міфологією (міфологічні оніми) чи фольклором (оніми-фольклоризми) [10].

Окрім того, у межах вищезазначених часових вимірів виділяють такі тематичні поля власних назв:

- 1) імена реальних осіб (членів родини, друзів, знайомих, ім'я самого автора);
- 2) імена діячів культури, філософів;
- 3) імена діячів історії та осіб, які ввійшли в історію;
- 4) імена літературних героїв;
- 5) власні імена, уведений як типові національні імена, «маскарадні» персонажі;
- 6) назви материків, країн, міст, місцевостей, визначних пам'яток історії та культури, назви водних басейнів (океанів, морів, річок, озер),
- 7) строката група, що включає назви церковних свят, реалій, газет, видавництв, пісень, предметів, що за певних умов / причин отримали власні назви [10].

Дослідники конкретизують і функції, що їх можуть виконувати літературні оніми, – це *ідентифікаційна* (часто виступають у тексті у формі звертання) та *характеризаційна* (називають характерні риси, указують на роль, поведінку особи в кожній конкретній ситуації) функції.

Деякі вчені пропонують системний перелік функцій, що їх виконують поетоніми, указуючи зокрема на:

- 1) номінативну;
- 2) хронотопічну;
- 3) характеризувальну;
- 4) експресивну;
- 5) текстотвірну функції та функцію;
- 6) образності;
- 7) тропеїчності [4].

Т. Можарова розширює палітру функцій, які виконують оніми в художніх текстах, указуючи й на нейтрально-описову, гумористичну й піднесеноліричну функції [7, с. 164].

Окрім виокремлених вище, можна додати ще низку інших функцій, на які вказують ономасти:

- 1) семіотична, що базується на: а) *репрезентативній* (функція визначення, ідентифікації або денотації) та б) *описовій* (функція характеристики або кваліфікації);
- 2) композиційна, що включає: а) *текстотвірну* (цю функцію виконує конкретний онім, що відіграє роль інформативного ядра тексту, утілює основну його ідею), б) *хронотопотвірну* (у цьому разі поетонім конкретизує та окреслює художній простір, бере участь у формуванні часових параметрів), в) *стиснення змісту* (онім акумулює спектр значень, стає одним із засобів економії мовних зусиль);
- 3) когнітивна функція реалізується в іменах-алюзіях, що використовуються як відсилання читача до певного літературного тексту, сюжету чи образу, історичної події;
- 4) комунікативно-прагматична, що враховує: а) *стимульовальну* (актуалізується завдяки графічному оформленню – написанню з великої літери;

власна назва спрямовує увагу читача в необхідне русло інтерпретації і сприяє пошуку ключових моментів змісту), б) *апелятивну* (полягає в збудженні образів та емоцій, викликаних значеннями, що знаходяться в асоціативному та семантичному полі власної назви), в) *емотивну* (активізує процес осмислення асоціативного та семантичного полів онімів), г) *діалогізувальну* (полягає в створенні контакту автора та читача, що гарантує успішність творчої комунікації) [8, с. 15–17]. Як видається, останню функцію доцільніше номінувати *інтимізувальною*, оскільки саме ця функція сприяє створенню контакту між автором і читачем, а діалогізувальна функція лише актуалізує спілкування.

Отже, як показує запропонований вище аналіз, метамова літературної ономастики на сьогодні не є усталеною, продовжується її становлення, зокрема науковці працюють над осмисленням функційного навантаження власних назв у художньому тексті.

Перспектива дослідження полягає в необхідності створення нового словника термінів літературної ономастики.

ЛІТЕРАТУРА

1. Гут Н. В. Особливості функціонування автора в художньому тексті. URL: <http://dspace.udpu.org.ua:8080/jsptui/handle/6789/988>. 2. Карпенко О. Ю. Про літературну ономастику та її функціональне навантаження. Записки з ономастики: Збірник наук. праць. Одеса. 2000. Вип. 4. С. 68–74. 3. Карпенко Ю. А. Имя собственное в художественной литературе. Научные доклады высшей школы. Филологические науки. № 4. 1986. С. 34–40. 4. Карпенко Ю. А. Літературна ономастика Ліни Костенко. Одеса : Астропринт, 2004. 216 с. 5. Космеда Т. А. Ego і Alter Ego Тараса Шевченка в комунікативному просторі його щоденникового дискурсу. Дрогобич: Коло, 2012. 372 с. 6. Лукаш Г. П. Семіотика конотонімів: знак і символ. Лінгвістика. № 2 (29). 2013. С. 186–193. 7. Можарова Т. М. Стилiстичнi функцiї онiмiї поетичного тексту. Лiнгвiстичнi дослiдження: зб. наук. праць / гол. ред. проф. К. Ю. Голобородько та iн. Харкiв: ХНПУ iм. Г. С. Сковороди. 2011. Вип. 31. С. 163–169. 8. Спiвак С. М. Власна назва в композицiйно-сiмсловiй структурi вiршованих текстiв американської поезiї: комунiкативно-когнiтивний пiдхiд : Автореф. дис... канд. фiлол. наук : 10.02.04; Киiв. нац. лiнгв. ун-т. К., 2004. 19 с. 9. Толстой Н. И. Еще раз о «семантике» имени собственного. Избранные труды : в двух томах. М., 1997. Т. 1 : Славянская лексикология и семасиология. С. 395–396. 10. Шулінова Л. В. Власні назви в художньому мовленні: ідіостилістичний аспект [Електронний ресурс] Актуальні проблеми української лінгвістики: теорія і практика. Вип. 5. 2002. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/apyl_2002_5_11.

Янчура Домініка – магістрант кафедри україністики в Інституті російської та української філології, Університет ім. Адама Міцкевича в Познані, Познань – Польща.

E-mail: dominikajanczura@interia.eu

Dominiika Janczura – Undergraduate Student of the Ukrainian Studies Department in the Institute of Russian and Ukrainian Philology, Adam Mitskevych University. Poznan – Poland.